

تحلیل فضایی اثرات گردشگری بر تحولات کالبدی سکونتگاه‌های روستایی شهرستان رضوان شهر

فرهاد جوان^۱، حسن افراخته^{۲*}، وحید ریاحی^۳

۱. دانشجوی دکتری جغرافیا، دانشگاه خوارزمی

۲. استاد گروه جغرافیا، دانشگاه خوارزمی

۳. دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه خوارزمی

(دریافت: ۱۳۹۶/۰۵/۱۶ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۷/۱۵)

Spatial Analysis of Tourism Effects on Physical Transformations of Rural Settlements in Rezvanshahr County

Farhad Javan¹, Hasan Afrakhteh^{2*}, Vahid Riahi³

1. PhD Student in Geography, Kharazmi University

2. Professor, Department of Geography, Kharazmi University

3. Associate Professor, Department of Geography, Kharazmi University

(Received: 07/Aug/2017 Accepted: 07/Oct/2018)

Abstract

Tourism as a booming and rugged activity of the present century has a significant impact on rural areas. One of the special characteristics of the tourism effects system, especially in rural areas, is its various and wideness economic, social, cultural, political, institutional, and environmental effects. Such impacts, depending on different spatial situations, can vary in intensity and direction. The present research aims to spatial analysis of tourism effects in rural settlements of Rezvanshahr county. Based on aim, this research is an analytical descriptive study. The statistical sample is rural settlements of Rezvanshahr. The analysis of built environment in rural areas was done using remote sensing data. GIS and the maximum probability with two user's algorithm were used for data analysis. The results of the study showed that intensity of rural tourism effects in Rezvanshahr county is different according to various spatial units. Therefore, the physical effects of rural tourism (such as second homes, service units, land use changes, and land prices) in coastal areas are more intensive than those in plains and foothills areas.

Keywords: Tourism, Second Homes, Tourism Places, Physical Transformation, Rezvanshahr County.

چکیده

در قرن حاضر، گردشگری به عنوان فعالیت پررونق و دامنه‌دار، در فضاهای روستایی دارای اثرات متناهی است. از ویژگی‌های خاص نظام اثرات گردشگری بویژه در فضاهای روستایی این است که دامنه اثرگذاری متنوعی از قبیل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، نهادی و محیط زیستی دارد و همچنین بسته به موقعیت‌های مکانی گوناگون، می‌تواند شدت و جهت تغییرات و تحولات متفاوتی داشته باشد. از این‌رو، تحقیق حاضر با هدف تحلیل فضایی اثرات گردشگری در سکونتگاه‌های روستایی شهرستان رضوانشهر تدوین شده است. این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش توصیفی - تحلیلی است. در این تحقیق جامعه آماری، سکونتگاه‌های روستایی شهرستان رضوانشهر است. در این مطالعه تحلیل ساخت و سازهای انسانی در سکونتگاه‌های روستایی با بهره‌گیری از داده‌های سنجنش از دور مورد تحلیل قرار گرفت. برای تحلیل داده‌ها از الگوریتم حداکثر احتمال با دو کاربری و GIS استفاده شد. نتایج تحقیق نشان داد، گردشگری روستایی در ناحیه رضوانشهر دارای تنوع و تفاوت در شدت اثرات بر حسب واحدهای مکانی بوده است. به گونه‌ای که اثرات کالبدی گردشگری (خانه‌های دوم، واحدهای خدماتی، تغییرات کاربری اراضی و قیمت زمین) در محدوده ساحلی، شدت بیشتری نسبت به کانون‌های روستایی در محدوده دشتی و کوهپایه‌ای دارد.

واژه‌های کلیدی: گردشگری، خانه‌های دوم، اماکن گردشگری، تحول کالبدی، ناحیه رضوان شهر.

*Corresponding Author: Hasan Afrakhteh

E-mail: afrakhteh@yahoo.com

* نویسنده مسئول: حسن افراخته

مقدمه

گردشگری به سفری که در آن مسافرتی به مقصدی انجام می‌گیرد و سپس بازگشتی به محل سکونت در بر دارد، اطلاق می‌شود. لغت گردشگری (Tourism) از ریشه Tour به معنای گشتن اخذ شده که ریشه در لغت لاتین Turns به معنای دور زدن، رفت و برگشت بین مبدأ و مقصد و چرخش دارد که از یونانی به اسپانیایی و فرانسه و در نهایت به انگلیسی راه یافته است. گردشگری معادل فارسی دقیق واژه Tourism در زبان‌های انگلیسی، فرانسه و آلمانی است که اصطلاحاً به جهانگردی در زبان فارسی ترجمه شده است (منشی‌زاده، ۱۳۸۴: ۷۶). به بیان دیگر، گردشگری به مجموعه مسافرت‌هایی گفته می‌شود که بین مبدأ و مقصدی با انگیزه‌های استراحتی، تفریحی، ورزشی، دیداری، تجاری، فرهنگی و یا گذران اوقات فراغت انجام می‌گیرد که در آن شخص گردشگر در مقصد اشتغال و اقامت دائم ندارد. به بیان دیگر، گردشگری مجموعه تعامل‌هایی است که در فرایند جذب و میهمانداری، بین توریست‌ها، سازمان‌های مسافرتی، دولت‌های مبدأ، دولت‌های میزبان و مردم محلی برقرار می‌شود (سلیمان پور، ۲۰۰۶: ۱۲).

با توجه به طول مدت مسافرت، وسیله مسافرت و نوع تأسیساتی که به استفاده می‌شود، فصل و چگونگی سازماندهی مسافرت همچنین انگیزه‌های گوناگون که موجب پیدایش یک جریان توریستی می‌شوند، می‌توان اشکال مختلفی از گردشگری را از یکدیگر تمیز داد.

گردشگری را بر اساس زمان می‌توان به گردشگری کوتاه مدت و بلند مدت تقسیم نمود همچنین می‌توان بر اساس فصل سال به دو نوع گردشگری (زمستانی و تابستانی) اشاره نمود. بر اساس مکان (مقصد)، گردشگری به دو بخش داخلی و خارجی تقسیم می‌شود. مکان مسافرت و یا محل اقامتی که توریست انتخاب می‌کند نیز، شکل معینی از گردشگری را عرضه می‌دارد. از یک طرف اقامت ممکن است در هتل، ویلای شخصی، کمپینگ و یا خانه‌های اجاره‌ای باشد. از سوی دیگر باید دید مقصد مسافرت شهر است یا روستا که می‌تواند توریسم شهری و روستایی را ایجاد نماید (کارگر، ۱۳۸۶: ۸۹). البته در این میان، حوزه فعالیت‌های گردشگری در روستا شامل: ۱) گردشگری طبیعی: که بیشتر در تعامل با جاذبه‌های اکولوژیکی قرار دارد. ۲) گردشگری فرهنگی: که با فرهنگ، تاریخ و میراث فرهنگی و باستانی مردم روستایی مرتبط است. ۳) اکوتوریسم: نوعی گردشگری

است که علاوه بر تعامل با جاذبه‌های طبیعی (مانند رودخانه، دریاچه فصلی و کوهستان‌ها) با زندگی و هنجارهای اجتماعی مردم محلی که خود نیز در تعامل با جاذبه‌های طبیعی است، در ارتباط می‌باشد. هم‌چنین می‌توان گفت اکوتوریسم نوعی گردشگری است که در بسیاری از نقاط دنیا «فرصت‌های بی‌نظیری را برای توسعه‌ی روستایی همه‌جانبه، گردشگری، مدیریت منابع و مدیریت مناطق حفاظت شده به وجود می‌آورد». به ویژه این که این نوع گردشگری، مبتنی بر طبیعت است (گردشگری در مناطق طبیعی و بکر) که به طور مؤثری حفاظت از محیط زیست را افزایش می‌دهد و برای جوامع محلی و فرهنگ‌های مختلف سودمند بوده و تجربیات ارزنده‌ی آموزشی را به گردشگران ارائه می‌دهد (شهیدی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۰۳). در حقیقت اکوتوریسم گردشگری پایدار است که در عین حال به محیط زیست روستایی وابستگی دارد (ریچارد و جولیا شارپلی، ۱۳۸۰: ۱۲-۱۰).

در حال حاضر نوع دیگری از گردشگری، تحت عنوان گردشگری شهری در شهرهای بزرگ و کوچک جهان رایج است. شهرها از بعد نوع منطقه توریستی به سه بخش تقسیم می‌شوند: نخست امکان تفریح و استراحت با آب و هوای خوب، آفتاب درخشان، دریا و سواحل زیبا، دوم مجتمع‌هایی تفریحی که بطور قانونی فعالیت می‌کنند و سوم آن دسته از شهرهایی که به سبب داشتن اماکن هنری، علمی، تاریخی و مذهبی دارای شهرت دارند (کارگر، ۱۳۸۶: ۱۱۲). در نهایت بر اساس انگیزه سفر نیز می‌توان گردشگری را طبقه بندی نمود که از مهم‌ترین آنها می‌توان به توریسم تفریحی، درمانی، ورزشی، مذهبی و زیارتی، فرهنگی و آموزشی، بازرگانی و تجاری و ماجراجویانه اشاره نمود (خیاطی، ۱۳۸۲: ۷۳).

طی سال‌های اخیر گردشگری به عنوان صنعت سفید یا غیر آلاینده یکی از منابع اقتصادی، مورد توجه بسیاری از کشورها قرار گرفته است. کارشناسان اقتصاد منطقه‌ای، گردشگری را به عنوان تنها عامل استقرار منابع و توسعه مناطق کمتر توسعه یافته معرفی می‌نمایند و رابطه اقتصاد و گردشگری را رابطه‌ای ناگسستنی دارند و تقریباً جدانشدنی می‌دانند (میردامادی و برزویی، ۱۳۹۲: ۱۱-۸).

در این راستا یکی از ابعاد توسعه پایدار گردشگری، بعد اقتصادی آن است، به این ترتیب که موضوعات اصلی پایداری اقتصادی شامل منافع اقتصادی، متنوع‌سازی اقتصاد محلی، رشد اقتصادی کنترل شده، بهبود روابط محلی،

ناهنجاری‌های اقتصادی مانند تورم، بیکاری برخی از افراد در اثر جابجایی نیروی کار، تحمیل بار اضافی بر سیستم‌های حمل و نقل، سوداگری زمین و ناپایداری در اشتغال و درآمد به ناحیه تحمیل شود (همان منبع، ۶۱).

پیامدهای زیست محیطی: گسترش و توسعه‌ی گردشگری در نواحی محیط‌های طبیعی، اثراتی بر محیط زیست دارد و می‌تواند مشکلات و مسائل زیادی مانند تخریب جنگل‌ها و پوشش گیاهی، انباشت زباله‌ها، ایجاد سر و صدا یا از بین بردن مزارع و باغات به بار آورد یا بالعکس می‌تواند تأثیرات مثبتی همچون حفاظت از محیط زیست، حفاظت از اماکن باستانی و تاریخی و احیاء مجدد آنها و محوطه‌سازی و ایجاد امکانات و خدمات زیربنایی و روبنایی داشته باشد. از این رو توسعه و مدیریت گردشگری به گونه‌ای که با محیط سازگار باشد و به افت کیفیت آن نینجامد، عامل اساسی در دستیابی به توسعه‌ی پایدار به حساب می‌آید. بنابراین به منظور برنامه‌ریزی گردشگری به لحاظ زیست محیطی، درک و شناخت تأثیرات گردشگری بر محیط زیست نخستین مسأله واجد اهمیت است (قرشی میناآباد و همکاران، ۱۳۹۳: ۵۷).

پیامدهای کالبدی: گردشگری روستایی از جنبه‌ی کالبدی معمولاً پیامدهای متفاوت دارد که نتایج مثبت شامل بهبود و توسعه زیرساخت‌ها، مقاوم‌سازی مسکن، حفظ بافت و الگوی اولیه روستا، استفاده از مواد و مصالح موجود در روستا برای ساخت و ساز، حفظ الگوی معماری بومی - سنتی و تولید محصولات کشاورزی جهت عرضه به گردشگران و نتایج منفی شامل فرسودگی راه‌ها و شبکه‌های ارتباطی به دلیل تردد زیاد، تخریب آثار و بناهای تاریخی، تغییر و جابجایی بافت سکونتگاه‌ها، عدم استفاده از مواد و مصالح بومی، تغییر در شیوه ساخت و ساز، تغییر کاربری زمین و رشد و ازدحام جمعیت است. بدیهی است که میزان بهره‌مندی از نتایج مثبت گردشگری روستایی بستگی به مدیریت اعمال شده و رفتار مردم بومی و گردشگران دارد و به همین دلیل نیز پیامد گردشگری در یک پدیده خاص مثل اماکن باستانی و تاریخی ممکن است متفاوت باشد و ضمن اینکه می‌تواند به احیا و حفاظت آنها کمک کند می‌تواند عاملی برای تخریب آنها نیز باشد (جعفری، ۱۳۹۵: ۱۹۴).

بر این اساس گردشگری روستایی در روستاهایی موفقیت و پیشرفت حاصل می‌کند که جامعه‌ی میزبان فرهنگ‌ها، روابط و سنت‌های خود را حفظ نماید و کاربری اراضی

منطقه‌ای و توزیع عادلانه منافع اقتصادی در اقتصاد محلی است (Cintyre, 1993:25). گردشگری علاوه بر ایجاد اشتغال، کسب درآمد بیشتر و به بهبود مهارت‌های تخصصی می‌انجامد که از مهم‌ترین شاخص‌های اقتصادی برای ارزیابی توسعه متوازن در سطوح ملی و منطقه‌ای است (Zahedi, 2006:46). گردشگری روستایی که رشد سریع تقاضا برای آن از سال ۱۹۴۵ آغاز شد، شکلی از فعالیت اقتصادی گردشگری است که پیرامون شهرها و نقاط دارای شکل و بافت روستایی (غیر شهری) انجام می‌گیرد (شهبان، ۱۳۸۳: ۳۰) که در بردارنده آثار مثبت و منفی برای محیط زیست روستا، انسان و طبیعت است. از جمله مهم‌ترین آثار مثبت اقتصادی توسعه گردشگری روستایی می‌توان به اشتغال زایی، ایجاد درآمد برای ساکنان محلی، کاهش فقر، افزایش سرمایه و توسعه زیربنای اقتصادی و همچنین کاسته شدن مهاجرت اشاره نمود. بنابراین، گردشگری فعالیتی نوین در روستاها است که رونق آن پیامدهای مختلف مکانی - فضایی را در محیط‌های روستایی به دنبال داشته است (میردامادی و برزویی، ۱۳۹۲: ۱۱).

گردشگری روستایی از نظر اجتماعی و فرهنگی می‌تواند پیامدهای مثبت مانند افزایش سطح رفاه و احیای زندگی روستایی، جلوگیری از مهاجرت و ماندگاری جمعیت، حفاظت و نگه‌داری از آثار و ابنیه تاریخی، توسعه تسهیلات و خدمات، احیای هویت فرهنگی بومی و سنتی، تعامل فرهنگی، ایجاد امنیت جانی و مالی، توسعه مشارکت جوامع محلی (همبستگی‌های محلی و تعاون اجتماعی)، تقویت جایگاه روستا در سطوح محلی و ملی و همچنین آثار منفی مانند آسیب دیدن ابنیه و آثار تاریخی، افزایش جرایم و ناهنجاری‌های اجتماعی، بروز بیماری‌های عصبی و روانی بر اثر افزایش ترافیک، استحاله فرهنگی (تغییر در فرهنگی بومی محلی و مذهبی) بویژه در جوانان و زنان، و از بین رفتن صنایع دستی، ایجاد اختلاف بین مردم به دلیل تغییرات فرهنگی و توزیع نابرابر اشتغال داشته باشد (شمس و همکاران، ۱۳۹۲: ۵۹).

پیامدهای اقتصادی: هدف اصلی از رونق فعالیت‌های گردشگری، دستیابی به نتایج مثبت اقتصادی مانند ایجاد فرصت‌های شغلی در نواحی روستایی، افزایش درآمد، کمک به افزایش درآمدهای ارزی، ایجاد فرصت‌های سرمایه‌گذاری برای بخش خصوصی، تمرکز برخی صنایع در روستا و تغییر در قیمت زمین است؛ همچنین ممکن است برخی

کشاورزی همچنان به لحاظ کمیت و کیفیت به قوت خود باقی باشد، در عین حال دیده می‌شود که گردشگری در هر جامعه‌ای که اتفاق افتاده اغلب بدون توجه به مسائل فوق به منافع اقتصادی و جلب رضایت گردشگران پرداخته است (falak et al. 2014:414). در گردشگری روستایی پایدار، زندگی روستایی و فعالیت‌های روستایی حفظ می‌شود و فعالیت‌های گردشگری روستایی نیز به آن اضافه می‌گردد نه اینکه منجر به حذف آنها شود (Dewi et al. 2014:58). در واقع روستاهای گردشگر پذیر مقاصد هستند که ویژگی‌های متمایزی را به نمایش می‌گذارند. بی شک گردشگری و توسعه‌ی آن موجب بروز اثرات کالبدی خواهد شد که این اثرات همیشه منفی نیست. توسعه‌ی زیرساخت‌های گردشگری، تسهیلات و جاذبه‌ها، محیط طبیعی را دستخوش تغییر می‌کند که حضور گردشگران و فعالیت‌های آنها در مقصد، اثرات مثبت و مستمری هم در محیط طبیعی هم در محیط انسان ساخت دارد (J.telfer and Sharply, 2012:304). نگاه اصلی تغییرات محیطی با توسعه‌ی گردشگری عموماً به جنبه‌ی تغییر در شکل زمین و چشم‌اندازها دلالت دارد. اثرات فیزیکی کالبدی بیشتر قابل رویت و آشکار هستند، زیرا توسعه‌ی گردشگری مانند هر نوع توسعه‌ی دیگر در ابعاد مختلف، محیط فیزیکی را تغییر می‌دهد (Salehi and Hasanpour, 2012:51). پس محیط و مکان نیز باید به ناچار مورد تغییر قرار گیرند تا بدین ترتیب امکان دسترسی و امکانات رفاهی در سطح بالاتری فراهم آید (Marionoski et al, 2012:19). توسعه مناطق روستایی باید همراه با شکل گیری و حفاظت از چشم‌اندازهای فرهنگی و طبیعی مناطق باشد تا بتواند پایدار بماند. توسعه‌ی گردشگری در روستاهایی موفق و پایدار می‌ماند که با احترام گذاری به ارزش‌ها و تداوم وجود پدیده‌های طبیعی باشد (Gwiazdzinska et al, 2013: 58).

به همین علت برنامه‌ریزی در زمینه گردشگری امری ضروری است. برنامه‌ریزی به منظور هدف گذاری برای استفاده‌ی بهینه از منابع و برطرف کردن نیازهای اجتماعی و اقتصادی جامعه در حالی که هدف حفظ منابع طبیعی و ارزش‌های طبیعی باشد (K.Jha et al, 2010:105). در راستای پایداری و توسعه گردشگری لازم است که محیط طبیعی، انسان ساخت و اجتماعی و فرهنگی مدیریت شود نه آنکه هدف تنها حفظ و پایداری گردشگری باشد و گردشگری خود سبب تخریب این عناصر شود (Wanada et al,

2009: 2012). روستاها نقاط جمعیتی کوچکی هستند که تحولات کالبدی و کارکردی آنها گرچه نسبت به شهرها اندک است، اما نمی‌توان از تحولاتی که در آنها رخ می‌دهد چشم پوشید، ضمن اینکه بعضی از روستاها با پیشروی در زمینه تغییرات تحت شرایط خاص به شهر تبدیل می‌شوند و در نتیجه نقش و کارکرد آنها تغییر می‌یابد (Saeidi et al, 2009: 84). از پیامدهای عمده‌ی گردشگری روستایی، تغییر در کالبد روستاها و کاربری اراضی روستایی به ویژه کاربری های مولد است. بسیاری از مطالعات نشان می‌دهد که گردشگری روستایی این توان را دارد که به عنوان ابزاری مؤثر برای رشد اقتصادی در زمان و مکانی که کشاورزی نمی‌تواند به مدت طولانی تنها منبع معیشتی باشد، مؤثر واقع شود. در کشورهای بسیاری مانند کره و تایوان این امر با خط مشی‌های کشاورزی در ارتباط است و گردشگری ابزاری جهت ترفیع توسعه‌ی مناطق روستایی تحت فشار از سال ۲۰۰۲ ظهور کرده و به عنوان راهبردی برای تغییر کالبدی روستاها ایفای نقش می‌کند (Byeonge and Yooshik, 2009: 3). با توجه به اینکه انسان، فرم، فضا و فعالیت و تعامل متقابل این عناصر تشکیل دهنده‌ی کالبد روستاهاست (Saeidi et al, 2009:59) و متعاقب آن به وجود آورنده‌ی کارکردهای ویژه در مناطق است، تغییر در هر یک از این عوامل تحولات قابل توجهی در عرصه‌ی ظرفیت اقتصادی، عدالت اجتماعی، حفظ تنوع، انسجام و تداوم محیط زیست یا آسیب به محیط زیست را در مناطق در بر خواهد داشت. ضمن اینکه چنانچه فضایی که فرایندهای ذکر شده در آنها رخ می‌دهد با دقت بیشتری مورد شناسایی قرار گیرد، می‌تواند بازتابی مناسب جهت یافتن مطلوب‌ترین حالت سازگاری میان فضا و جامعه، برنامه‌ریزی و سازماندهی شود (Pourtaheri and Naghavi, 2012:37,65).

در این راستا به مطالعات نواحی مختلف در زمینه گردشگری روستایی اشاره می‌شود. ساگیو (۱۹۷۹) در مقاله

اکتشاف برای جهانگردی به مطالعه گردشگری در روستای کاسامانس سفلی در کشور سنگال پرداخته است. وی بیان می‌کند چون توسعه گردشگری با تدوین برنامه‌ریزی و الگوی صحیح رواج پیدا کرده است لذا روشی موفق برای توسعه روستا بوده است. هاریسون (۲۰۰۵)، روابط بین گردشگری، چشم‌اندازهای رها شده و ایجاد یک شکل نمونه در روستای ورمونت را بررسی کرد. وی بیان می‌دارد در حالی که این روستا به‌عنوان روستایی که به جمعیت رو به زوال مشهور

در دهه‌های اخیر توسعه فعالیت‌های خود جوش گردشگری یکی از عوامل مهم در تغییر و تحول سکونتگاه‌های روستایی بوده است که این فعالیت‌ها تحولاتی عمیق و بنیادی را در ابعاد مختلف و به‌خصوص جنبه‌های کالبدی روستاها بجا گذاشته‌اند.

روستاهای استان گیلان تا چند دهه‌ی قبل صرفاً نقش کشاورزی داشته‌اند اما از حدود دو دهه‌ی پیش به نقش خدماتی روی آورده و بسیاری از اراضی کشاورزی این مناطق از چرخه تولید خارج شده‌اند، به این ترتیب کارکردهای سنتی ناحیه در زمینه کشاورزی و دامداری تضعیف شده، روستاها بیشتر نقش و کارکرد استراحتگاهی، مراکز پذیرایی، تالارها و تفرجگاه‌های متمرکز و غیرمتمرکز را پذیرفته‌اند. نتیجه گردشگرپذیر شدن روستاها، تغییرات محیطی، اقتصادی و اجتماعی است و متعاقب آن تحول در کالبد و کارکرد روستاها است. روستاهای شهرستان رضوانشهر نیز همواره مورد توجه گردشگران بوده و هست. توجه به این روستاها در قالب سفرهای چند ساعته و همچنین اقامت موقت در روستاها (خانه‌های دوم) بوده است که در نتیجه کالبد و کارکرد روستاها را تحت تأثیر قرار داده است. رونق فعالیت‌های گردشگری ساختار این روستاها را متحول نموده است. گسترش خانه‌های دوم، تغییر کاربری اراضی، تحول در نوع فعالیت‌های اقتصادی و رونق فعالیت‌های خدماتی و افزایش قیمت زمین و مسکن از مهمترین تغییرات هستند.

بنابراین روستاهای گردشگر پذیر این شهرستان با وجود جاذبه‌های متنوع گردشگری، در سال‌های اخیر، با جذب گردشگر، دچار تحولات مختلفی شده‌اند. در مقاله حاضر که با هدف تحلیل فضایی اثرات گردشگری بر تحولات کالبدی سکونتگاه‌های روستایی در روستاهای گردشگر پذیر شهرستان رضوانشهر تدوین شده، سعی شده به این پرسش که گردشگری چه تحولات فضایی و کالبدی در روستاهای این محدوده ایجاد نموده است، پاسخ داده شود. در این راستا تبیین پیامدهای مکانی - فضایی گردشگری در روستاهای گردشگر پذیر نمونه شهرستان رضوانشهر در جهت توسعه روستایی برای همه پهنه‌های کوهستانی، کوهپایه‌ای، جلگه‌ای و ساحلی ضروری است. به این امید که نتیجه آن بتواند مورد استفاده متولیان برنامه‌ریزان ناحیه‌ای از جمله وزارت کشاورزی، سازمان‌های محیط زیست و گردشگری قرار گیرد.

بود، مقامات این منطقه به چاره جویی افتاده و با اجاره مزارع رها شده بعنوان خانه‌های تابستانی و برای توسعه گردشگری، توانستند پیامدهای اقتصادی مثبتی را برای مردم محلی ایجاد کنند. رضوانی و همکاران (۱۳۹۰) در تحلیل آثار گردشگری در نواحی روستایی پیرامون کلانشهر تهران، به این نتیجه رسیده‌اند که با توجه به نگرش جامعه، اگر چه گردشگری به دلیل تأثیرات مثبت اقتصادی ارتباط مستقیمی با میزان توسعه یافتگی جامعه محلی داشته است ولی تأثیرات منفی زیست محیطی و فرهنگی زیادی نیز مشاهده شده است. دادورخانی و همکاران (۱۳۹۱)، در بررسی نقش گردشگری خانه‌های دوم در تغییرات کالبدی فیزیکی در دهستان برغان شهرستان ساوجبلاغ به این نتیجه رسیدند که توسعه گردشگری با پیامدهای کالبدی گوناگون مانند تغییر کاربری باغات و مزارع، بافت سنتی مسکن روستا، کاهش دسترسی ساکنان به زمین‌های مسکونی و معماری ناهمگون با محیط همراه بوده و منجر به بروز ناهماهنگی در چهره و ساختار محیطی روستاهای دهستان برغان شده است.

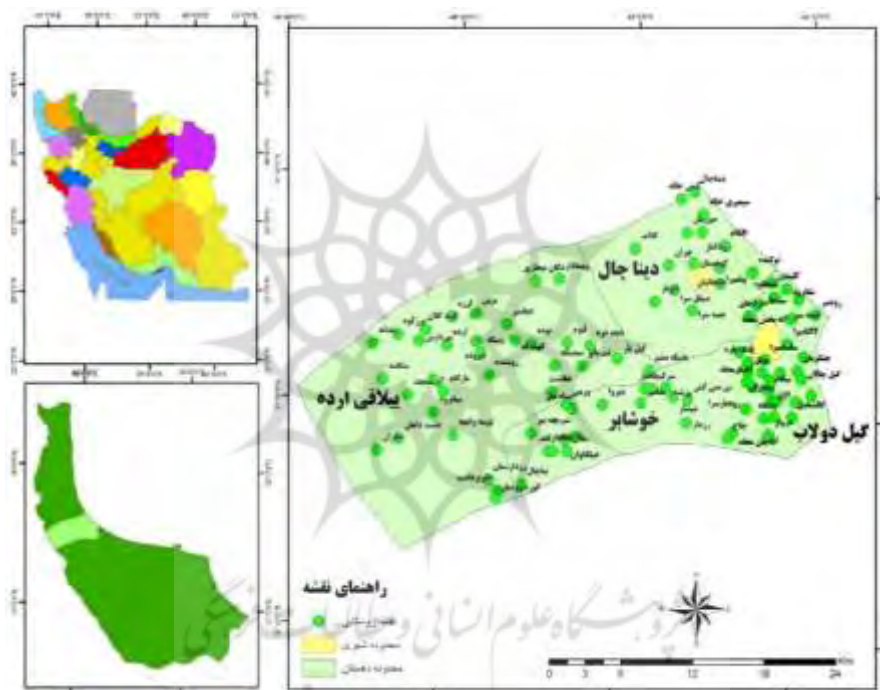
همچنین در این راستا می‌توان به پژوهش‌های Hasanpour(2012). & Mison(2008), salehi Zhong et .Coccosis(2010), & Constantoglou Falak .Gwiazdinska & Jezierska(2013), all(2011) Bălan & Burghilea(2015) Ana et .et al(2014) (2017), Ligu & Yukio (2018), شهماری (۱۳۸۶)، غلامی (۱۳۸۹)، رضوانی و همکاران (۱۳۹۰)، ادبی (۱۳۹۱)، قدیری معصوم و همکاران (۱۳۹۲)، قرشی مینا و همکاران (۱۳۹۳)، جعفری و حاتمی (۱۳۹۴)، یعقوبی و همکاران (۱۳۹۵) اشاره نمود که نتایج بیانگر این است که شرایط زندگی جامعه روستایی با حضور گردشگران به مرور ارتقاء یافته و آثار گردشگری روستایی باعث تغییرات کالبدی در عرصه روستاها از جمله تغییر کاربری باغات و مزارع و مسکن روستایی شده است و همچنین پتانسیل‌های گردشگری در روستاها می‌تواند نقش مهمی در بهبود اشتغال‌زایی و اقتصاد آن داشته باشد. علاوه بر این گردشگری می‌تواند اثرات مثبت بر کالبد روستا، همچون بهبود وضعیت راه روستایی، ایجاد امکانات زیرساخت داشته باشد. بنابراین پژوهش حاضر با نگاهی به تحقیقات پیشین سعی دارد با رویکردی جامع آثار کالبدی فعالیت‌های گردشگری را در محدوده مورد مطالعه مورد بررسی و ارزیابی قرار دهد، تا بتوان با ارائه راهبردهای علمی در راستای گردشگری پایدار و به تبع آن توسعه روستایی کمک کرده باشد.

داده‌ها و روش کار

جامعه مورد مطالعه را نواحی روستایی شهرستان رضوانشهر در استان گیلان تشکیل می‌دهد. این شهرستان از لحاظ موقعیت جغرافیایی بین عرض‌های ۳۷ درجه و ۲۵ دقیقه و ۲۲ ثانیه تا ۳۷ درجه و ۴۰ دقیقه و ۳۴ ثانیه شمالی و طول جغرافیایی ۴۸ درجه و ۴۰ دقیقه و ۲۱ ثانیه تا ۴۹ درجه ۱۳ دقیقه و ۷ ثانیه شرقی قرار گرفته است (شکل ۱).

این شهرستان از نظر جهات جغرافیایی از طرف شمال به دریای خزر و شهرستان تالش، از سمت شرق به دریای خزر، شهرستان‌های بندر انزلی و صومعه‌سرا و از سوی جنوب و جنوب شرقی به شهرستان ماسال و از

طرف غرب به شهرستان خلخال در استان اردبیل محدود می‌شود؛ بدین لحاظ از موقعیت جغرافیایی و استراتژیک ممتازی برخوردار است. به طوری که گره گاه ارتباطی بخش‌های مرکزی، غربی و شمالی محسوب شده و مدخل شاهراه ارتباطی گیلان به استان اردبیل، کشورهای قفقاز و روسیه است (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان گیلان، ۱۳۸۷: ۷۲). این شهرستان دارای ۲ بخش (مرکزی و پره سر)، ۲ شهر (رضوانشهر و پره سر)، ۴ دهستان (گیل دولاب، خوشابر، دیناچال و بیلاقی‌ارده) و ۱۰۷ روستای دارای سکنه و ۵ روستای خالی از سکنه است (جدول ۱).

شکل ۱. نقشه موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه در کشور و استان گیلان.

جدول ۱. سیر تحولات جمعیتی شهرستان رضوانشهر در چهار دوره سرشماری

سال	سال ۱۳۶۵	سال ۱۳۷۵	سال ۱۳۸۵	سال ۱۳۹۰	سال ۱۳۹۵	شرح
شهرستان رضوانشهر	۵۱۰۹۰	۵۷۷۳۷	۶۴۵۷۴	۶۶۹۰۹	۶۹۸۶۵	
مناطق روستایی	۳۹۵۱۴	۴۱۸۴۵	۴۴۲۲۸	۴۴۰۱۶	۴۲۳۳۰	

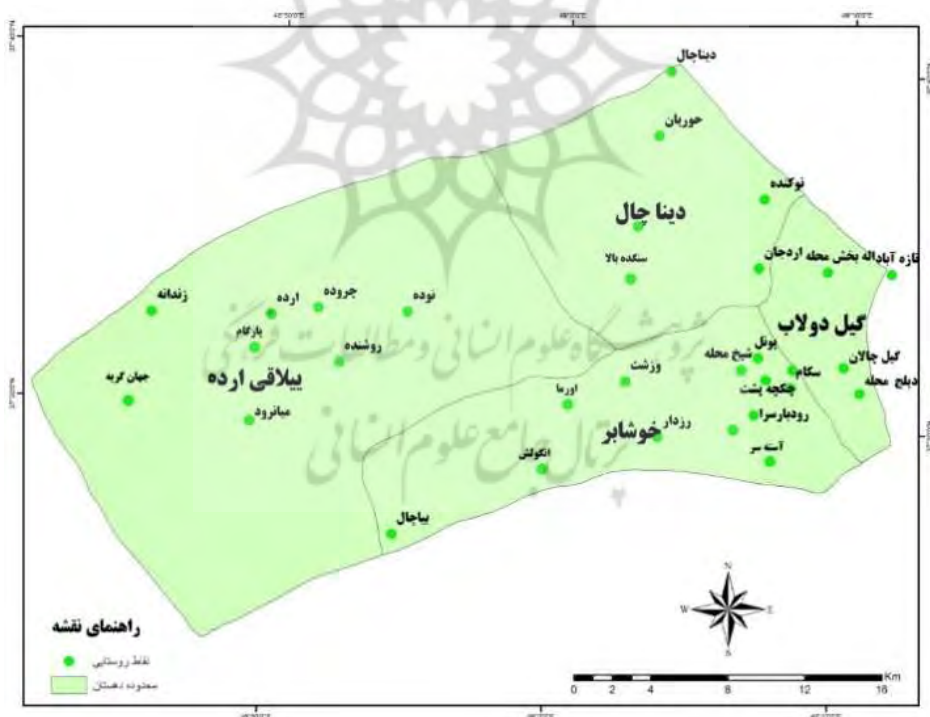
منبع: مرکز آمار ایران - سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهرستان رضوانشهر - سال‌های ۹۵، ۹۰، ۸۵، ۷۵، ۶۵

در مسیر پر تردد گردشگران، هر ساله درفصول مختلف پذیرای گردشگران است. با توجه به مطالعات به‌عمل آمده، فعالیت‌های گردشگری در روستاهای این شهرستان که با

روستاهای شهرستان رضوانشهر نیز به دلیل همجواری با دریا، جنگل و کوهستان، از زیباترین و جذاب‌ترین مناطق گردشگری استان گیلان محسوب می‌شوند و با قرار گرفتن

کننده به روستاهای سه تیپ مورد مطالعه در شهرستان رضوانشهر از دو منبع سازمان میراث فرهنگی و گردشگری و دهیاران آنها اخذ شده است که در برخی روستاها، دهیاران اقدام به برپایی باجه دریافت حق ورودی به روستا از گردشگران نموده بودند و آمار گردشگران از این طریق به دست آمد. همچنین برای اندازه‌گیری شاخص‌های بعد کالبدی روستاها، اقدام به مصاحبه با مطلعین کلیدی روستاها اعم از دهیاران، اعضای شوراهای اسلامی، بنگاهداران و برخی از افراد محلی شده است. نمونه‌گیری در ناحیه مورد مطالعه به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای استفاده شده است؛ به گونه‌ای که سه تیپ روستاهای ناحیه (دشتی، ساحلی و کوهپایه‌ای) شناسایی شد. سپس از مجموع کل روستاهای شهرستان ۲۵ درصد آن در هر تیپ روستایی انتخاب شد و انتخاب این میزان به جهت سطح کفایتی بوده که مطالعات قبلی در حوزه‌های روستایی نیز تأیید شده است. سپس با روش سهمیه‌ای تعداد روستاهای نمونه به تفکیک بخش و دهستان تعیین شد.

استقبال زیاد شهرنشینان در حال گسترش است و پیامدهای مختلف مکانی-فضایی مانند تغییر در الگوی مسکن، کاربری اراضی، فعالیت‌های اقتصادی، روابط فضایی و پیامدهای زیست محیطی را به دنبال داشته است. گسترش گردشگری در روستاهای شهرستان رضوانشهر، اثراتی در ابعاد اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی، زیست محیطی و فیزیکی-کالبدی داشته و منجر به بروز پیامدها و تحولات در جامعه محلی شده است. هرچند فعالیت گردشگری در این شهرستان به دلیل قرارگرفتن آن در بین مسیرهای ارتباطی دیگر استان‌ها و برخورداری از جاذبه‌های طبیعی مانند: دریا و کوهستان‌های مرتفع دارای سابقه دیرینه‌ای است ولی در سال‌های اخیر رونق زیادی پیدا کرده که پیامدها و اثرات ناشی از آن در بیشتر موارد سودمند و به نفع جامعه محلی بوده است. نوع تحقیق به لحاظ هدف کاربردی و از حیث ماهیت و روش، توصیفی-تحلیلی است. برای گردآوری داده‌ها از مطالعات اسنادی و بررسی‌های میدانی استفاده شده است. در بررسی‌های میدانی، برای برآورد تعداد گردشگران مراجعه

شکل ۲. نقشه پراکنش سکونتگاه‌های روستایی مورد مطالعه

شامل فراوانی خانه‌های دوم، سابقه ساخت خانه دوم در روستا، تغییر کاربری اراضی در محدوده هر روستا، واحدهای خدماتی مرتبط با گردشگری در روستا و قیمت زمین مسکونی در محدوده روستا بوده است. برای بررسی دقیق‌تر

در نهایت برای برآورد ارزش کمی شاخص کالبدی هر روستا، از میانگین هندسی مقادیر بی‌مقیاس‌سازی شده داده‌ها برای هر متغیر کالبدی روستا استفاده شده است. متغیرهای اندازه‌گیری شده برای آشکارسازی وضعیت کالبدی روستاها

کلاس w_i است. برای محاسبه احتمال $P(w_i|x)$ که احتمالی ثانویه است، از قانون بیز کمک گرفته می‌شود. بدین منظور ابتدا احتمال عکس $P(x|w_i)$ با فرض اینکه توزیع احتمال کلاس‌ها به صورت توزیع نرمال چندبعدی است و به صورت زیر محاسبه می‌شود:

$$P(x|w) = (\gamma \pi)^{-\frac{f}{2}} \left| \sum_i \right|^{-\frac{1}{2}} \exp \left\{ -\frac{1}{2} (x - m_i)^t \sum_i^{-1} (x - m_i) \right\} \quad (3)$$

که در آن m_i بردار میانگین، \sum_i ماتریس کوواریانس داده‌های کلاس W_i و f تعداد باندها است. سپس احتمال اولیه درصد کلی حضور کلاس طیفی w_i در تصویر $P(w_i)$ با توجه به اطلاعات کلی موجود در رابطه با منطقه محاسبه می‌شود اما، در عمل به دلیل محدودیت اطلاعات جانبی، لزوم دقت بالا در تعیین احتمالات اولیه و امکان از بین رفتن کلاس‌های با مساحت کم در خروجی طبقه‌بندی، از محاسبه احتمالات اولیه صرف‌نظر شده و آن‌ها را مساوی فرض می‌کنند. در نهایت با محاسبه اجزا قانون بیز احتمال $P(w_i|x)$ برای هر پیکسل در تمام کلاس‌ها و مشخص کردن بیشترین مقدار احتمال ثانویه برچسب پیکسل مشخص می‌شود؛ بنابراین اجرای این روش شامل برآورد میانگین کلاس و ماتریس کوواریانس با استفاده از الگوهای آزمایشی انتخاب شده از نمونه‌های مشخص هر کلاس خاص می‌باشد. و سپس کاربری‌ها در ۵ کلاس اراضی جنگلی، اراضی کشاورزی، اراضی بایر، اراضی مرتعی و اراضی ساخته شده تقسیم بندی شد. در نهایت مساحت و تغییرات هر یک از کاربری‌ها محاسبه و با استفاده از محیط GIS نقشه های مربوط به هر یک از سال‌ها استخراج شد.

شرح و تفسیر نتایج

گردشگری روستایی در ناحیه رضوانشهر

بررسی میزان حضور گردشگر (سالانه) در روستاهای ناحیه رضوانشهر بر حسب میانگین پنج سال اخیر نشان داد روستاهای تیپ ساحلی شاهد حضور گردشگران بیشتری در سال است. پس از آن، روستاهای تیپ کوهپایه‌ای و کوهستانی به سبب چشم‌انداز بکر جنگل و مراتع سرسبز، در رتبه دوم جذب گردشگر قرار دارد. همچنین روستاهای دشتی و جلگه‌ای نیز به سبب عدم برخورداری از دو پتانسیل دریا و جنگل از یک سو و وجود رطوبت از سوی دیگر، در رتبه آخر جذب گردشگر در سال قرار دارد.

تغییرات کاربری اراضی در کل محدوده ناحیه از داده‌های سنجنش از دور بهره گرفته شده است. داده های مورد استفاده در این تحقیق شامل تصاویر سنجنده ETM^+ سال‌های ۱۳۷۹، ۱۳۸۶ و سنجنده OLI مربوط به سال ۱۳۹۶ است. به منظور انجام تصحیحات هندسی تصاویر، از نقشه ۱/۵۰۰۰۰ منطقه استفاده شد. ابتدا به منظور کنترل کیفیت داده‌ها و آگاهی از وجود خطاها، داده‌ها مورد بررسی بصری قرار گرفتند. بر روی تصویر مربوط به سال ۱۳۹۶ به جهت دارا بودن Level 1 از داده‌ها، تصحیح هندسی انجام نگرفت. جهت انجام تصحیحات هندسی و هم مرجع کردن تصویر سال ۱۳۷۹، ابتدا جدیدترین تصویر انتخاب و با استفاده از نقشه توپوگرافی ۱:۵۰۰۰۰ منطقه و برداشت ۳۰ نقطه کنترل زمینی به روش درون‌یابی دوتایی با خطای مربعات ۰.۶۳ زمین مرجع شد.

جهت انجام تصحیحات رادیومتریک، عمل کالیبراسیون سنجنده با استفاده از فرمول $L_{\lambda} = MLQ_{cal} + AL$ انجام گرفت. اثرات اتمسفر معمولاً به صورت خطای جمع شونده، ظاهر و باعث روشنی بیش از حد تصویر و کاهش وضوح می‌شوند. نرم‌افزارهای مختلفی وجود دارند که الگوریتم‌های کاهش اثرات اتمسفری را در خود دارند، برای این منظور از نرم‌افزار ENVI 5.3 و روش Log Residual استفاده شد تا اثرات اتمسفر بر روی تصویر کاهش یابد. جهت کاهش همبستگی داده‌ها و افزایش تفکیک‌پذیری اجزاء تصویر از یکدیگر از آنالیز مؤلفه اصلی استفاده شد.

به منظور استخراج کلاس‌های موجود در تصویر، ابتدا تصاویر مورد بررسی قرار گرفته و کلاس‌های مربوط به مناطق شهری و اراضی کشاورزی از تصویر استخراج شد. طبقه بندی کلاس‌های مورد نظر با استفاده از الگوریتم حداکثر احتمال و با دو کاربری انجام گردید. الگوریتم حداکثر احتمال یکی از رایج‌ترین الگوریتم‌ها جهت طبقه‌بندی تصاویر است. در این الگوریتم، کلاسی به پیکسل مورد نظر اختصاص داده می‌شود که بیشترین احتمال تعلق پیکسل به آن وجود دارد. در این روش معمولاً فرض می‌شود که توزیع احتمال برای هر کلاس به صورت توزیع نرمال چندبعدی است که از قانون توزیع گوسین تبعیت می‌کند.

$$x \in w_i \text{ if } P(w_i | x) > P(w_j | x) \text{ for all } j \neq i \quad (2)$$

که در آن x بردار مقادیر طیفی پیکسل مورد نظر، w_i کلاس طیفی i و $P(w_i|x)$ احتمال تعلق پیکسل x به

جدول ۲. میزان حضور سالیانه گردشگر در سه تیپ روستایی شهرستان رضوانشهر

تیپ روستا	میانگین	حداقل	حداکثر
ساحلی	۲۰۱۵	۱۰۴۵	۲۶۰۱
دشتی و جلگه‌ای	۱۱۹۰	۸۶۵	۱۵۴۰
کوهپایه‌ای و کوهستانی	۱۴۹۷	۶۴۴	۱۰۱۰

خانه‌های دوم (ویلا)

از پیامدهای آشکار گردشگری در فضاهای روستایی، شکل‌یابی و گسترش خانه‌های دوم است که آن نیز دارای تبعات و آثار مربوط به خود است. در حقیقت، پدیداری خانه‌های دوم و تبعات ناشی از آن، بسته به موقعیت و مکان دارای تفاوت است. بررسی‌ها نشان داد در ناحیه رضوانشهر (جدول ۳) در روستاهای دارای موقعیت دشتی و جلگه‌ای به طور متوسط در هر آبادی ۱۵ خانه دوم، در روستاهای تیپ ساحلی حدود ۴۰۰ خانه دوم به ازای هر آبادی و در روستاهای کوهپایه‌ای نیز این رقم به ۳۰ خانه دوم می‌رسد. بدین‌سان می‌توان گفت شکل‌یابی خانه‌های دوم در روستاهای تیپ ساحلی بیش از سایر روستاها در تیپ دشتی و کوهپایه‌ای است. به عبارتی، با در نظر گرفتن سابقه‌ی ساخت و گسترش خانه‌های دوم در سه تیپ روستاهای مورد مطالعه نیز می‌توان اذعان داشت روستاهای تیپ ساحلی بنا به پتانسیل بی‌بدیل "ساحل"، بیشتر در معرض پیامدهای ناشی از حضور گردشگران بوده است.

جدول ۳. تعداد خانه‌های دوم و سابقه گسترش آن در سه تیپ روستایی شهرستان رضوانشهر

تیپ روستا	نماگر آماری	تعداد خانه‌های دوم هر روستا	سابقه گسترش خانه‌های دوم در هر روستا (سال)
ساحلی	میانگین	۴۰۰	۱۷
	حداقل	۲۰۰	۱۱
	حداکثر	۶۰۰	۲۲
دشتی و جلگه‌ای	میانگین	۱۵	۱۲
	حداقل	۴	۷
	حداکثر	۵۰	۲۵
کوهپایه‌ای و کوهستانی	میانگین	۳۰	۱۳
	حداقل	۳	۸
	حداکثر	۱۰۰	۱۷

واحدهای خدماتی مرتبط با گردشگری

از دیگر تحولات کالبدی صورت گرفته در روستاهای ناحیه،

ایجاد و گسترش واحدهای خدماتی مرتبط با گردشگری اعم از قلیان‌سراها، قهوه‌خانه، رستوران‌ها و آشپزخانه‌ها و خانه‌های بوم‌گردی بوده است. بررسی فراوانی واحدهای خدماتی مرتبط با گردشگری در سه تیپ روستاهای شهرستان رضوانشهر نشان داد به طور متوسط در روستاهای ساحلی بیشترین تعداد واحدهای خدماتی به میزان ۳۷ واحد و پس از آن، روستاهای تیپ دشتی با میانگین ۲۲ واحد خدماتی و در نهایت روستاهای تیپ کوهپایه‌ای یا کوهستانی با ۱۹ واحد خدماتی مرتبط با گردشگری بوده است. به عبارتی می‌توان گفت، گردشگری در روستاهای تیپ ساحلی ناحیه رضوانشهر بیش از دو تیپ دیگر سکونتگاه‌های روستایی توانسته است عناصر جدیدی را به بافت فضا اضافه کند.

جدول ۴. واحدهای خدماتی مرتبط با گردشگری در سه تیپ روستایی شهرستان رضوانشهر

تیپ روستا	میانگین	حداقل	حداکثر
ساحلی	۳۷	۱۵	۶۳
دشتی و جلگه‌ای	۲۲	۶	۳۲
کوهپایه‌ای و کوهستانی	۱۹	۴	۴۵

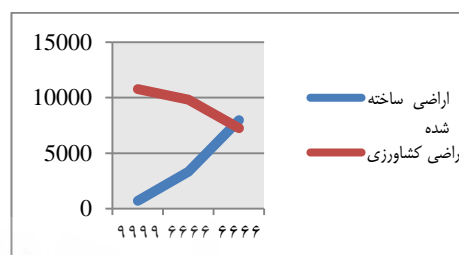
تغییر کاربری اراضی

یکی از پیامدهای گسترش گردشگری که مستقیم یا غیرمستقیم در نتیجه‌ی آن است، تغییر کاربری اراضی را می‌توان نام برد. در حقیقت از آنجا که همواره (خصوصاً در فضای اقتصادی کشور ایران) سودآوری فعالیت‌های خدماتی بیشتر از فعالیت‌های تولیدی و مولد است، بنابراین با رشد گردشگری در رقابت با فعالیت‌های تولیدی، به مرور منابع و بنیان‌های اقتصادی از حوزه تولید به حوزه خدمات خصوصاً گردشگری گرایش می‌یابد؛ تغییر کاربری اراضی کشاورزی به عنوان منابع تولیدی به اراضی مسکونی یا تجاری مرتبط با گردشگری، از بارزترین آن است.

بررسی روند تغییر کاربری اراضی در کل نواحی روستایی شهرستان رضوانشهر طی دوره ۷۹-۹۶ نشان داد وسعت اراضی ساخته شده چندین برابر شده است، این در حالی است که از وسعت اراضی کشاورزی، اراضی بایر و اراضی جنگلی شدیداً کاسته شده است. البته بخشی از اراضی جنگلی پس از تخریب درختان به مرتع تبدیل شده که همین امر سبب افزایش وسعت اراضی مرتعی طی دوره مورد بررسی شده است. در مجموع، سیر تغییرات حاکی از روند رو به تزاید تغییر کاربری اراضی به نفع ساخت و ساز در ناحیه رضوانشهر بوده است.

جدول ۵. تحولات کاربری اراضی نواحی روستایی شهرستان رضوانشهر طی سال‌های ۹۶-۱۳۷۹

نوع اراضی	مساحت (به هکتار)		
	سال ۱۳۷۹	سال ۱۳۸۶	سال ۱۳۹۶
اراضی ساخته شده	۷۰۹	۳۳۳۰	۷۹۶۳
اراضی کشاورزی	۱۰۷۶۶	۹۸۳۲	۷۲۴۷
اراضی بایر	۳۵۶۶	۴۳۹۱	۴۵۱۹
اراضی جنگلی	۵۴۸۹۰	۵۰۴۴۸	۳۸۶۹۶
اراضی مرتعی	۴۸۶۰	۶۸۰۰	۱۶۳۵۰

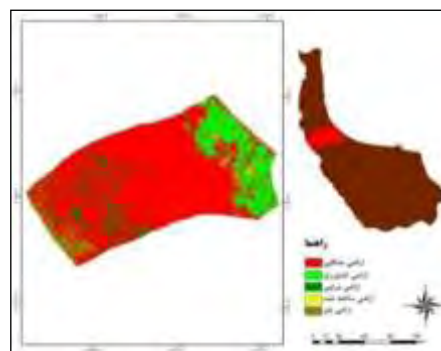
شکل ۳. نمودار تحولات اراضی ساخته شده و اراضی کشاورزی بین سال‌های ۱۳۷۹ تا ۱۳۹۶

روستاهای کوهپایه‌ای تغییر کاربری اراضی رخ داده است. در حقیقت، تمایل به استقرار جمعیت گردشگر در سواحل دریای خزر و وادارسازی میزبانان محلی به ارائه خدمات در این محدوده‌ی ناحیه، سبب شده که بیشترین تغییر کاربری اراضی در خطه‌ی ساحلی مشاهده می‌شود.

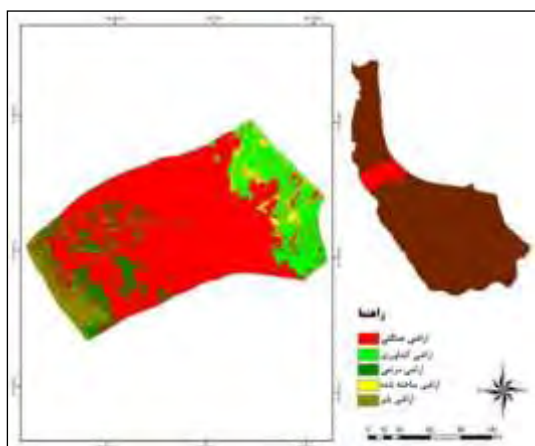
جدول ۶. میزان تغییر کاربری اراضی در سه تیپ روستایی شهرستان رضوانشهر به هکتار (طی دوره ۹۶-۱۳۸۶)

تیپ روستا	میانگین	حداقل	حداکثر
ساحلی	۴۰	۳۴	۴۲
دشتی و جلگه‌ای	۱۵	۶,۵	۴۶
کوهپایه‌ای و کوهستانی	۱۲	۴	۲۵

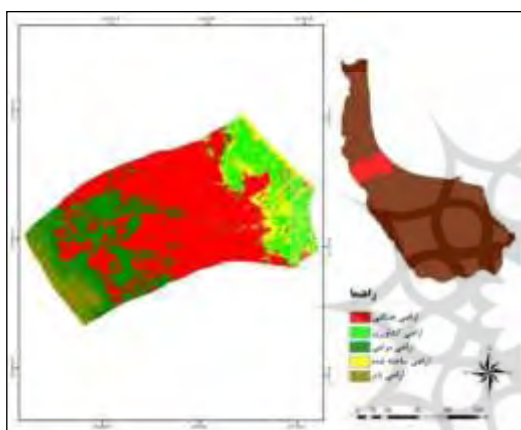
منبع: یافته‌های میدانی تحقیق، ۱۳۹۷

شکل ۴. تحولات کاربری اراضی نواحی روستایی شهرستان رضوانشهر در سال ۱۳۷۹

شکل ۵. نقشه تحولات کاربری اراضی نواحی روستایی شهرستان رضوانشهر در سال ۱۳۸۶

شکل ۶. نقشه تحولات کاربری اراضی نواحی روستایی شهرستان رضوانشهر در سال ۱۳۹۶

بورس قیمت زمین و مستغلات

حضور گردشگران در نواحی روستایی از طریق افزایش تقاضای ایشان برای ساخت خانه‌های دوم یا گرایش به احداث واحدهای خدماتی از جانب بومیان، منجر به اثرگذاری در نظام قیمت‌گذاری اراضی و رونق بازار بورس مستغلات در روستاها می‌شود. به طوری که نتایج بررسی‌ها نشان داد در روستاهای ساحلی به طور متوسط قیمت هر مترمربع زمین در محدود روستا در حدود ۸۵۰ هزار تومان برآورد شده است و این میزان برای روستاهای کوهپایه‌ای برابر با ۴۰۰ هزار تومان و برای روستاهای دشتی و جلگه‌ای ۲۶۰ هزار تومان بوده است. به عبارتی، تقاضا گردشگران در روستاهای ساحلی بیش از دو تیپ دیگر روستاهای ناحیه بوده که این امر سبب شده اختلاف قیمت زمین در روستاهای ساحلی با دیگر روستاها بیش از دو برابر باشد.

سکونتگاه‌های روستایی شهرستان رضوان شهر پرداخته شد. گردشگری به عنوان فعالیت پررونق و دامنه‌دار قرن حاضر، در فضاهای روستایی دارای اثرات متناهی است. از ویژگی‌های خاص نظام اثرات گردشگری خصوصاً در فضاهای روستایی این است که هم دامنه‌ی اثرگذاری متنوعی از قبیل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، نهادی و محیط زیستی دارد و هم اینکه بسته به موقعیت‌های مکانی گوناگون، می‌تواند شدت و جهت تغییرات و تحولات متفاوتی داشته باشد. به گونه‌ای که طبق مطالعه صورت گرفته در ناحیه رضوان شهر که از نواحی ممتاز کشور برای جذب گردشگر به شمار می‌رود، نتایج نشان داد در بعد کالبدی، همه‌ی روستاها متأثر از جریان گردشگری پذیرایی بوده است اما در تیپ روستاهای ساحلی به سبب پتانسیل بی‌بدیلی نسبت به کل کشور، یعنی وجود دریای خزر و ساحل آن، شدت اثریابی بعد کالبدی این نوع روستاها بیش از دو برابر روستاهای تیپ جلگه‌ای و کوهستانی بوده است. بدین سان می‌توان گفت در برنامه‌ریزی توسعه گردشگری و به ویژه برنامه‌ریزی برای توسعه سکونتگاه‌های روستایی، توجه به امر تنوع نوع و شدت اثرات یک پدیده نظیر گردشگری بر حسب واحدهای مکانی بایستی در درجه‌ی بالای اهمیت قرار گیرد و به عنوان ارزش‌های محوری، جزو ارکان راهبردی به شمار آید.

از سوی دیگر، گسترش گردشگری سبب شده که ناحیه کوهستانی شاهد جمعیت پذیری مجددی باشد. چون قبل از کاربرد د.د.ت، در مبارزه با پارازیت‌های انگلی، اغلب جمعیت گیلان در سکونتگاه‌های کوهستانی ساکن بوده اند و وجود شهرهایی در ارتفاعات دیلمان و دیگر نواحی دلیل این ادعا است (رایینو، ۱۳۳۳). بعد از حل معضل انگل‌ها، جمعیت به بخش جلگه ای سرازیر شد و کوهستان جمعیت دائمی نداشت. اکنون با گسترش گردشگری مجدداً جمعیت راهی کوهستان شده و فضای کالبدی آن را دگرگون کرده است. لذا با توجه به موارد بیان شده می‌توان گفت که اگر قرار باشد گردشگری در توسعه نواحی روستایی شهرستان رضوان شهر و ارتقای کیفیت ساکنان محلی به عنوان راه کاری مناسب و مکمل دیگر بخش‌های اقتصادی نقش تعیین کننده‌ای ایفا کند، باید به اثرات تغییرات کالبدی آن نیز توجه نمود به طوری که تحولات گردشگری موجب افزایش تقاضای زمین در همه نقاط و به ویژه در نواحی ساحلی و کوهستانی شده است این دو محیط هر دو از لحاظ زیستی شکننده هستند بیم آن می‌رود که تصرف غیر

جدول ۷. قیمت اراضی مسکونی در سه تیپ روستایی شهرستان رضوان شهر - به هزار تومان (طی دوره ۹۶-۱۳۸۶)

تیپ روستا	میانگین	حداقل	حداکثر
ساحلی	۸۵۰	۴۰۰	۱۰۰۰
دشتی و جلگه‌ای	۲۶۰	۱۵۰	۴۰۰
کوهپایه‌ای و کوهستانی	۴۰۰	۹۵	۶۵۰

منبع: یافته‌های میدانی تحقیق، ۱۳۹۷.

تغییرات بعد کالبدی در سه تیپ روستایی ناحیه رضوان شهر و مقایسه آن با روند گردشگری پذیرایی

بعد کالبدی سه تیپ روستاهای دشتی، ساحلی و کوهپایه‌ای (یا کوهستانی) ناحیه رضوان شهر با شاخص‌هایی همچون وجود خانه‌های دوم (ویلا)، واحدهای خدماتی مرتبط با گردشگری، تغییر کاربری اراضی و قیمت زمین سنجیده شده است. در مجموع ارزیابی‌ها نشان داد شاخص بعد کالبدی [مرتبط با گردشگری] در روستاهای ساحلی دارای ارزش کمی به مقدار بیش از دو برابر روستاهای تیپ دشتی و کوهپایه‌ای بوده است.

شکل ۷. نمودار مقایسه شاخص‌های بعد کالبدی در سه تیپ روستاهای ناحیه رضوان شهر

مقایسه روند گردشگری پذیرایی با تغییرات بعد کالبدی در سه تیپ روستاهای ناحیه رضوان شهر نشان می‌دهد در تیپ روستاهای ساحلی شهرستان رضوان شهر، میزان جذب گردشگر و همچنین مقدار ارزش کمی شاخص‌های بعد کالبدی (شاخص‌های متأثر از گردشگری) نسبت به دو تیپ دشتی و کوهپایه‌ای بیشتر است. به عبارتی می‌توان گفت، روستاهای ساحلی ناحیه رضوان شهر، هم گردشگر بیشتری جذب نموده و هم اینکه گردشگران اثر بیشتری بر بعد کالبدی روستاهای این تیپ داشته‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری

در تحقیق حاضر به تحلیل اثرات گردشگری بر بعد کالبدی

دست یافتند که از جمله آنها می‌توان به تخریب و تغییر کاربری اراضی کشاورزی، کاهش ۳۱ درصدی جمعیت روستا، تغییرات منفی درآمد و رسوم سنتی روستا و افزایش آلودگی های زیست محیطی اشاره نمود.

بنابراین نتایج پژوهش حاضر از یک طرف منجر به تأثیرات مثبت گردشگری بر سکونتگاه‌های روستایی (ارتقای کیفی زندگی ساکنان محلی و جمعیت پذیری مجدد نواحی کوهستانی) و از طرف دیگر اثرات منفی (افزایش تقاضای زمین به ویژه در نواحی ساحلی و کوهستانی و آسیب به محیط زیست منطقه) شد. از این رو، برای حفظ عرصه‌های طبیعی، تثبیت و قانونی کردن کاربری اراضی در دستور کار متخصصان و مسئولان کشور قرار گیرد. و با تصویب قوانین و مقررات بازدارنده و کارآمد از تغییرات غیر قانونی جلوگیری شود.

مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری آقای فرهاد جوان با همکاری نویسندگان می‌باشد.

قانونی و شبه قانونی زمین در دو ناحیه کوهستانی و ساحلی شده و علاوه بر مصادره منابع طبیعی، آسیب های جبران ناپذیری به محیط زیست دریا و کوهستان از یک سو و فضای مولد زراعی از سوی دیگر شود.

بنابراین با مقایسه نتایج پژوهش حاضر با نتایج تحقیقات پیشین می‌توان دریافت که اثرات کالبدی - فضایی گردشگری روستایی دارای دوجنبه مثبت و منفی است از تأثیرات مثبت می‌توان به ارتقا یافتن شرایط زندگی جامعه روستایی اشاره نمود (Ziyae, 2008) که در بررسی اثرات کالبدی گردشگران خانه‌های دوم در رودبار قصران، به این نتیجه رسیده است. هم چنین Molae & hashjin et al, 2011 و Amar, 2013 با Ghorbani et al, 2014 با بررسی اثرات کالبدی گردشگری بر سکونتگاه‌های روستایی به ترتیب در شهرستان نوشهر، استان گیلان و شهرستان اسکو در آذربایجان شرقی به به تغییرات کالبدی - فضایی منفی

منابع

عبدالرضا و بدری، سیدعلی (۱۳۹۰). تحلیل مقایسه‌ای آثار اقتصادی گردشگری خانه‌های دوم با گردشگری روزانه بر نواحی روستایی با رویکرد توسعه‌ی پایدار (مورد: شهرستان شمیرانات، استان تهران). فصلنامه پژوهش‌های روستایی، ۲ (۸)، ۳۵-۶۲.

شهلبیان، پویان (۱۳۸۳). گردشگری روستایی. فصلنامه ساخت شهر، ۱ (۱)، ۲۸-۳۳.

شارپلی، ریچارد (۱۳۸۰). گردشگری روستایی، ترجمه رحمت‌الله منشی‌زاده و فاطمه نصیری. تهران: انتشارات منشی.

شمس، مجید، احمدی دهرشید، محمد و خداکریمی، مهناز (۱۳۹۱). توریسم و توانمندسازی اقتصاد روستایی (نمونه موردی: روستای اورامان تخت). مجله مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی، ۷ (۲۰)، ۵۷-۷۰.

شهیدی، محمدشریف، اردستانی، زهرا السادات و گودرزی سروش، محمدمهدی (۱۳۸۸). بررسی تأثیرات توریسم در برنامه‌ریزی نواحی روستایی. پژوهش‌های جغرافیایی انسانی (پژوهش‌های جغرافیایی)، ۴۱ (۶۷)، ۹۹-۱۱۳.

غلامی، مانا (۱۳۸۹). بررسی دیدگاه جامعه‌میزبان جهت پذیرش گردشگران نواحی روستایی، مطالعه‌ی موردی: دره قاهان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد

ادبی، محمد (۱۳۹۱). آسیب‌شناسی گردشگری روستایی با تأکید بر گردشگری فرهنگ محور (نمونه‌ی موردی: دهستان کن - سولقان). پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران.

جعفری، حمید و حاتم‌شاه‌خالی، سیده محدثه (۱۳۹۵). نقش گردشگری در تحولات کالبدی کارکردی سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: روستاهای بخش مرکزی شهرستان لاهیجان). فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۶ (۲۳)، ۱۹۱-۲۰۰.

خیاطی، مهدی (۱۳۸۲). توریسم روستایی و تأثیر آن بر جوامع روستایی تایلد. ماهنامه اقتصادی اجتماعی جهاد کشاورزی، ۱ (۱)، ۷۳-۷۳.

دادورخانی، فضیله، زمانی، حمید، قدیری‌معصوم، مجتبی و عاشری، اسماعیل (۱۳۹۲). نقش گردشگری خانه‌های دوم در تغییرات کالبدی فیزیکی نواحی روستایی (مطالعه‌ی موردی: دهستان برغان شهرستان ساوجبلاغ). فصلنامه پژوهش‌های روستایی، ۴ (۲)، ۲۷۷-۲۹۹.

رایینو، یاسنت لویی (۱۳۵۷). ولایات دارالمرز ایران: گیلان، ترجمه جعفر خمایی‌زاده. تهران: انتشارات بنیاد فرهنگ ایران.

رضوانی، محمدرضا، اکبریان، محمدرضا، رکن‌الدین افتخاری،

- اسلامی.
 قدیری معصوم، مجتبی، مطیعی لنگرودی، سیدحسن و
 مهرپویا، حسن (۱۳۹۲). تبیین اثرات کالبدی گردشگری
 بر نواحی روستایی (مورد پژوهش: دهستان بیرون بشم-
 بخش کلاردشت). *مجله برنامه‌ریزی و توسعه
 گردشگری*، ۲ (۵)، ۴۹-۳۲.
- قرشی میناآباد، محمد باسط، مولایی هاشجین، نصرالله و
 یعقوبی، مهرانگیز (۱۳۹۳). تبیین پیامدهای مکانی-
 فضایی گردشگری بر روستاهای شهرستان رضوان شهر.
مجله مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی،
 ۹ (۲۷)، ۷۷-۵۵.
- کارگر، بهمن (۱۳۸۶). توسعه شهر نشینی و صنعت
 گردشگری در ایران (از مفهوم تا راه کار). تهران:
 انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- Amar, T. (2013). The pathology space
 economy and rural development.
*quarterly space economy and rural
 development*, 2 (3), 171-192. (In Persian).
- Campón-Cerro, A. M., Manuel Hernández-
 Mogollón, J., & Alves, H. (2017).
 Sustainable improvement of
 competitiveness in rural tourism
 destinations: The quest for tourist loyalty
 in Spain. *Journal of Destination
 Marketing & Management*, 6 (3), 252-
 266.
- Byeonge, P., & yooshik, D. (2009).
 Segmentation by motivation in rural
 tourism. *Tourism management*, 30 (1),
 99-108.
- Cintyre, G., (1993). *Sustainable tourism
 development: guide for local planners*.
 world tourism organization: Madrid.
- Coccosis, M., & Constantoglou, E. (2010).
 The use of Typologies in Tourism
 Planning (problems, conflict). Paper
 presented at the 46th Congress of the
 European Regional Science Association
 (ERSA).
- Dewi, Y., & Ketut, L. (2014). Modeling the
 relationships between tourism sustainable
 factor in the traditional village of
 poncasari. *procedia-Social and
 behavioral sciences*, V135, 57-63.
- falak, Sh., Ch, Lomay & Alvin, Y. (2014). A
 repositioning strategy for rural tourism in
 Malaysia. *Procardia _ social and
 behavior sciences*, V:144, 412-415.
- Ghorbani, R and F, Zadvali & Sh, Zadvali.
 (2014). Evaluation negative effects of
 tourism development on attractive
 villages, case study village city.
Quarterly regional planning, 4 (15), 103-
 118. (In Persian).
- Gwiazdinska, M & Jezierska, A. (2013).
 Functional changes of the rural areas in
 Poland. *Journal of settlements and
 spatial planning*, 4 (1), 53-58.
- J Telfer, D., & Sharply, R. (2012). *Tourism
 development planning in developing
 countries*. translated by Zargham
 bourujei, H, publication mahkame,
 Tehran. (In Persian).
- Liguo, W., Yotsumoto, Y. (2018). Conflict
 in tourism development in rural China.
Tourism Management, 70 (5), 188-200
- Marino ski, N., & Korunovski, S. (2012).
 Tourism in Macedonia in changing
 environment. *Procardia - social and
 behavior sciences*, 44 (7), 19-31.
- Pourtaheri, M., & Naghavi, M. (2012).
 Physical development of rural settlements
 with a sustainable development approach
 (concepts, theories and guidelines).
journal housing and rural environment,
 31 (137), 53-70. (In Persian).
- Saeidi, A., & Hoseini Asl, S. (2008).
Cornerstone locates and deploys the new

- villages. publication shahidi, Tehran. (In Persian).
- Salehi, S., & Hasanpour, M. (2012). *Planining and tourism development functional approach to planning and tourism marketing*. publication Mazandaran University. (In Persian)
- Keles, R. (2012). *The Quality of Life and the Environment*. Procedia - Social and Behavioral Sciences V35, 23-32.
- Bl & Brr glll aa C ())))) Rural Tourism and its Implication in the Development of the Fundata Village. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 188 (14), 276-281.
- Molaie Hashjin, N., Dnlin K., & Hsan nezhad, M. (2011). Analyze the consequences of the instability of tourism in rural settlements, case study Blade Kajour of Noshahr city. *quarterly regional planning*, 1(2), 1-14. (In Persian).
- Mison, P. (2008). *Tourism, effects, planning and management*. Translate by:
- Mirzaee, Rouzbe, Torabiyani, Poune, publishers by Terme, Tehran.
- Gwiazdinska, M., & Jeziarska, A. (2013). Functional changes of the rural areas in Poland. *Journal of settlements and spatial planning*, 4(1), 53-58.
- Wanda Georg, E and M, Heather and G, Reid Donald. (2009). *Rural tourism development localism and cultural change*. publications: buffalo, Toronto.
- Zhong, L., Jinyang, D., Zengwen, S., & Peiyi, D. (2011). Research on Environmental Impacts of Tourism in China: Progress and Prospect. *Journal of Environmental Management*, 92 (10), 2972-2983.
- Zahedi, sh.s. (2006). *Basics of Tourism and Sustainable Ecotourism*. Tehran: Aqah publication. (In Persian).
- ziyaie, M. (2008). *Typology of second homes tourism, journal The study of human geography*. N: 66, Tehran. (In Persian)